

ÎNTOARCEREA PRINȚULUI ION GHICA*

Prin publicarea romanului *Theodoros*, Mircea Cărtărescu îl readuce în actualitate pe Ion Ghica, autorul celebrelor *Scrisori către Vasile Alecsandri*, texte care, atât din punct de vedere tematic, cât și stilistic stau la baza romanului publicat anul trecut. Prințul îi mărturisește poetului de la Mircești faptul că Theodoros, împăratul Etiopiei, nu ar fi altcineva decât fiul unei slugi de la curtea tatălui său, fugit de la moșie pentru ca să-și împlinească destinul, pe care nu și-l concepea altfel decât măreț, grandios. Din acest motiv consider că este necesară o relectură a epistolelor principelui valah.

Ediția princeps a *Scrisorilor...* se deschide cu o epistolă a lui Alecsandri către prințul Ghica. Ea poate fi considerată nu doar pretextul cărții, ci și un artificiu narativ, un *mise en abyme* și o *mise-en-scène*. Poetul îi transmite prietenului său că atunci „când vine vârsta nemiloasă și ne spune că e timp de astâmpărat pornirile inimii și se strâns aripile închipuirii, când zburdalnicele zboruri prin lumea nălucilor atrăgătoare devin periculoase și călătoriile depărtate prin lumea reală o întreprindere obositoare, ne rămâne o ultimă și neprețuită petrecere pentru mângâierea zilelor din apusul vieții. Ea consistă întru aducerea aminte a trecutului și reînvierea prin povestire a diverselor epoci prin cari am trecut, întâlnind în calea noastră tipuri originale și luând parte la fapte cari se ating de istoria țării”. Textul introductiv îndeplinește și o funcție de inducere a temelor ce structurează procesul rememorării. Discursul memorialistic este dublat de unul istoric, de reconstrucție a unor fapte plasate în anumite contexte, unele dintre ele depășind cadrele vieții autorului.

Descrierea impactului pe care „ciuma lui Caragea” l-a avut asupra societății e realizată cu mare dexteritate narativă, imaginile cu oamenii răpuși de boală suprapunându-se peste cele în măsură să redea situațiile generale. Scrierea denotă un anumit dramatism ce nu era chiar propriu – ca intensitate și persuasiune – prozei scrise în acele timpuri: „Spaima intrase în toate inimile și făcuse să dispară orice simțământ de iubire și de devotament. Muma își părăsea copiii și bărbatul soția pe mâinile cioclilor, niște oameni fără cuget și fără frică de Dumnezeu. Toți bețivii, toți destrămații își atârnav un șervet roșu de gât, se urcau într-un car cu boi și porneau pe hoșie din casă în casă, din curte în curte. Ei se introduceau ziua și noaptea prin locuințele oamenilor și puneau mâna pe ce găseau, luau bani, argintării,

ceasornice, scule, șaluri etc., fără ca nimeni să îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dânsii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morți în spinare, îi trânteau în car, claie peste grămadă, și porneau cu carul plin spre Dudești sau spre Cioplea, unde erau ordiile ciumașilor. Se încrețea carnea pe trup auzindu-se grozăviile și cruzimile făcute de acești tâlhari bieților creștini căzuți în ghearele lor. Rareori bolnavul ajungea cu viață la câmpul ciumașilor. De multe ori o măciucă peste cap făcea într-o clipă ceea ce era să facă boala în două-trei zile!... Și poate că acei uciși astfel erau mai puțin de plâns, căci mai mult erau de jale acei aruncați vii în câmp, fără așternut și fără acoperământ, pe pământ ud și înghețat”. Autorul manifestă o conștiință istorică, analizând amprenta pe care secolul al XIX-lea a lăsat-o asupra societății aflate în plină evoluție. Numește principalele descoperiri științifice ale vremii, precum și unele capodopere ale artei aparținând mai multor domenii ale creației. El are înțelegerea cauzelor care au stat la baza schimbărilor majore petrecute într-un timp relativ scurt. În narațiunea istorică autorul inserează tot felul de povestiri digresive ce conferă ansamblului un plus de literaritate. Mihai Zamfir le înțelege pe acestea ca pe niște mărci personale de construcție arhitectonică, dar și de natură stilistică: „Treptat, prozatorul nu ezită să adopte maniera «parantezelor continue», adică a divagației neîntrerupte, fără fir conductor perceptibil. Deriva aparentă, lăsarea în voia inspirației momentane devine marca stilistică a lui Ghica. El ajunge să o domine cu atâta siguranță, încât senzația de improvizare este totală”.

Societatea este prezentată în amănunt, Ion Ghica procedând la unele clasificări ale populației. Comentariul său referitor la amestecul de etnii trădează o anumită mentalitate a epocii: „Acum vreo cincizeci de ani populațiunea țării se compunea numai de români, afară de câteva sute de familii de greci, venite cele mai multe în urma fanarioților, de câțiva armeni refugiați din Turcia; nemți foarte puțini, iar de ovrei nici vorbă. Rar, foarte rar se auzea prin orașe câte un bocceagiu strigând: «Marfă, marfă», cu legătura rezemată pe cot. Invaziunea jidovească a început cam după la 1830, de când în Austria și în Rusia îi iau la oaste”. Într-o scrisoare, Ion Ghica dezbate problema învățământului, așa cum funcționa cu cincizeci de ani mai înainte. E un prilej de a se referi la unele școli care au format viitoare personalități. Autorul ia în discuție și romanul *Ciocoi vechi și*

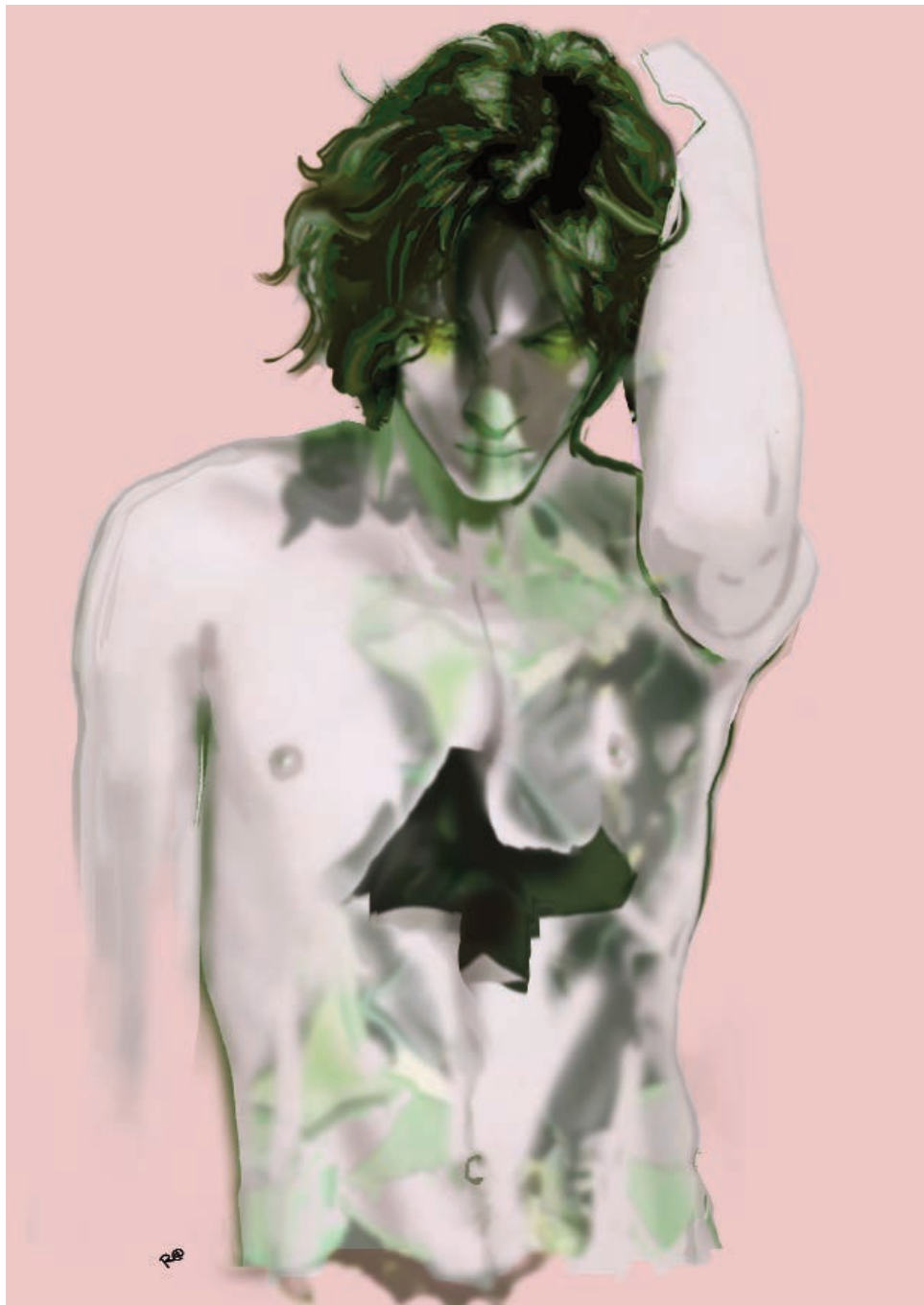

noi al lui N. Filimon. Analiza lui este axată pe componenta etică a lucrării, existând referiri și la psihologia anumitor clase sociale. Sunt evocate figurile unor Anton Pann, Grigore Alexandrescu sau Iancu Văcărescu. Tânărului Filimon îi dedică un amplu portret, dincolo de literatura pe care a scris-o, amintind obiceiurile culinare ale acestuia și chiar felul său de a fi în lume. Toate amănuntele conduc însă spre un portret moral foarte bine realizat: „Acei cari l-au cunoscut pierdeau un amic sincer, leal, îndatoritor, totdeauna vesel și voios, totdeauna mulțămît cu puținul ce câștiga prin munca și talentul său; caracter independent, nu s-a căciulit niciodată la nimeni; ura și desprețuia lipsa de demnitate și lingușirea; modest până a roși când auzea laude pentru scrierile lui, n-a bănuț niciodată că era un scriitor de mare merit. Literatura a pierdut în el pe unul din luceferii săi”. Componenta etică se accentuează odată cu meditațiile lui Ion Ghica asupra ideii de adevăr. Fără a încerca să formuleze considerații savante, memorialistul reușește să mențină echilibrul dintre general și particular, dintre tendința de a filozofa și cea de a face referiri la situații concrete. Subordonează adevărul însăși ideii de a scrie: „Mie nu-mi este iertat să scriu decât numai atunci când pot spune adevărul; și a cunoaște adevărul și a-l spune nu e lucru lesne”. Observă la alții o anumită ușurință de a scrie și o pune pe seama lipsei de interes a acestora pentru a crede în ceea ce scriu și a scrie conform gândirii lor. Indiferent dacă narează fapte la care a fost martor, fapte doar auzite de la alții, dar verificabile, toate beneficiază de aceeași putere de evocare.

Efect de realitate au și unele istorisiri puse chiar de autor sub semnul întrebării din punctul de vedere al veridicității acestora. El include și astfel de întâmplări, fără a-și contrazice principiul de a scrie doar despre ceea ce este adevărat, pentru că respectivele relatări au un iz de legendă sau de snoavă și ajută la conturarea ansamblului narativ. Acest lucru se întâmplă mai ales atunci când autorul coboară mult pe firul istoriei. Autorul creează tablouri de epocă, adevărate panorame în care sunt prinse numeroase chipuri bine conturate, însuflețite de pasiunea celui ce scrie. Scrierile sunt redactate și în funcție de cum sunt receptate de presă cele anterioare. În scrisoarea intitulată *În timpul zaverei*, Ion Ghica creionează o adevărată istorie a Eteriei, punând accentul pe implicațiile politice globale ale mișcării și pe relațiile dintre statele implicate. Realizează o adevărată morfologie a unor popoare: „Grecii erau poporul cel mai luminat din tot Orientul, aveau oameni învățați, erau singura naționalitate din Imperiul Otoman cunoscută în Europa, aveau școli în toate orașele și în toate insulele; acele de la Chio, de la Kidonia și din București dobândiseră o adevărată celebritate; clerul ortodox din toată Turcia era compus numai de preoți și de călugări greci; averile mănăstirești din Principate erau toate pe mâinile lor; aveau comercianți și bancheri mari și bogați în toate porturile;

marina lor de comerț rivaliza cu marina italiană și cu marina franceză. Corai, Comita, Vardalah și mulți alți eleniști se puseseră în relațiune cu toți învățații Europei. Prin lucrările lor literare asupra vechilor autori clasici câștigase cauzei grecești toate spiritele universităților și academiilor, îi câștigase inimile tuturor învățaților și ale întregii tinerimi școlare. Grecilor li se putea vorbi de naționalitate, lor li se putea zice să se scoale pentru nație și libertate, pe când celorlalte populațiuni ale Turciei, cufundate în cea mai adâncă ignoranță, cari nu aveau nici o noțiune despre originea și naționalitatea lor, bulgarilor, bosniacilor, arnăuților etc., cari se credeau și se ziceau toți greci, fiindcă erau de ritul ortodox zis grec, nu li se putea vorbi decât de biserică și de persecuțiunile turcilor, lor li se zicea să se scoale pentru religie, pentru credință (zavera)”. În acest fel, o lume amenințată de uitare este readusă la viață. Autorul oferă numeroase amănunte legate de evenimentele din anul 1821. Discursul istoric e bine controlat din punct de vedere narativ. Istorisirea sa nu este motivată doar de reconstruirea unor anumite cadre, ci merge mai adânc și reflectează asupra celor întâmplate. Problematizează în legătură cu sensul global, înalt, aflat mereu în strânsă legătură cu ideea națională, asupra căreia revine de multe ori.

Din perspectiva celui care a participat la facerea istoriei, toate evenimentele au și o însemnătate particulară, formatoare pentru sine. Florin Faifer observă că: „De la istorie la legendă trecerea se face abia sesizabil și, în locul unei grămezi de întristătoare pietroaie, se lățește sub ochii călătorului «o câmpie acoperită de oasele înalbite a luptei Urișilor». Penetrare în fantastic a *Scrisorii*, în care fiorul eternei extincții mișcă faldurile grele ale unei melancolii a trecutului[...]. I. Ghica oficiază ca un hierofant, imprimă o modulație livrescă ritualului evocării”. Unele scrisori au structura unor eseuri economice și politice. Gândirea lui Ion Ghica e transpusă clar în *Liberalii de alădată*, dar și în altele, precum, *Libertatea sau Egalitatea*. Acolo ia în discuție atât ideea de proprietate privată, cât și pe aceea care viza desființarea robiei. Surprinde schimbarea mentalității oamenilor într-un interval relativ scurt de timp: „Acei cari se hotărau să vorbească sau să scrie despre drepturile românilor, despre viitorul și despre speranțele lor; să pomenească măcar de desființarea robiei, de împrăștierea clăcașilor, de încetarea protectoratului, de recuperarea autonomiei, de unirea Moldovei cu Valahia, să critice nedreptățile și prevaricațiunile în justiție și în administrație, trebuiau să se ducă peste țări și peste mări, să se ascundă și să-și schimbe numele, căci altfel se espuneau a fi trimiși să-și spăsească sentimentele și îndrăzneala în vreo temniță sau cel puțin în vreo mănăstire”. În ciuda tonului nostalgic, Ion Ghica nu glorifică nicio perioadă de timp. Atât față de trecut, cât și față de prezent, memorialistul manifestă o atitudine duală. În anii din urmă societatea avusese unele tare, concepții și prejudecăți la care s-a raportat critic și a

David_5

luptat pentru îndepărtarea acestora. Dar, odată depășite, răul a continuat să intre în lume altfel. Cuvintele „egalitate”, „fraternitate” nu doar că nu mai erau interzise, dar erau folosite în exces, de oricine, în mod demagogic. Sentimentele nostalgice sunt față de acea temperatură ideatică înaltă din care și-au nutrit spiritul aceia pentru care ideea de progres a reprezentat mai mult decât orice altă valoare omenească.

Sub pretextul analizei acelei perioade de tranziție de la învățământul grecesc la cel franțuzesc și românesc, Ion Ghica își expune opiniile referitoare la rosturile educației și specializării în conformitate cu înzestrarea și vocația fiecăruia. El îmbină idei progresiste cu unele conservatoare, prefigurând un sistem concurențial conform căruia doar cei care au chemare reală pentru activități intelectuale să urmeze calea universitară, restul rămânând să urmeze activități practice. Pentru aceste idei este criticat, considerându-se că o astfel de cale i-ar defavoriza pe mulți, limitându-li-se orizontul cunoașterii și, implicit, posibilitatea de a avansa

în ierarhia socială. Ion Ghica însă explică: „Ceea ce cred eu că ar conveni României și fiilor ei ar fi ca învățătura clasică și științifică să devie serioasă, nu numai o spoială; iar acelor cari nu sunt destul de bine înzestrați, ca să poată deveni adepții literaturii și ai științei, să li se deschidă școli în cari învățătura să meargă mână în mână cu atelierul. Să se înființeze în fiecare oraș trei, patru, zece, douăzeci de ateliere, în cari copiii să învețe meseria la care se destină și totodată să aibă trei sau patru lecții scurte pe fiecare zi, în cari să poată dobândi cunoștințe de religie, de limba națională, de istoria țării, de calcul, de geometrie și desemn aplicabil la meseria lui”. Ion Ghica a dat, prin *Scrisori către Vasile Alecsandri*, una dintre cele mai importante scrieri memorialistice românești, nu doar din secolul al XIX-lea.

*Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, ediție îngrijită de Radu Gârmacea și ilustrată de Rareș Ionașcu, Editura Humanitas, București, 2004.